

Kulttuurivaikuttajat maanalaisina aktivisteina

Minna Maijala:

Kultakauden maanalainen vastarinta. Sortokauden taisto isänmaan ja sananvapauden puolesta.

Otava 2017. 411 s. ISBN 978-951-1-29949-3.

Helmikuun manifestin ja vuoden 1905 suurlakon rajamalla yhtenäistämiskaudella on ollut tärkeä sija Suomen kansallisessa kertomuksessa. Tämän ajanjakson historiantukua on muovannut vahvasti Venäjän hallinnon toimia vastustaneiden aktivistien oma historiantulkinta. Aktivistien maailmansotien välillä kirjoittamat kuvaukset, joita leimaa maanalaisen vastarinnan ylistäminen ja kenraalikuvernööri Bobrikovin hallinnon demonisointi, ovat vaikuttaneet merkittävästi myös myöhempään historiantulkintakseen. Siksi ajanjakso tunnetaan yhä yleisesti sortokautena tai routavuosina.

Minna Maijalan uusi kokonaisesitys vuosien 1899–1905 maanalaisesta aktivismista ei yritä murskata vanhaa sortokausinäkökulmaa. Pikemminkin se pyrkii päivittämään aktivistista historiantulkintaa ja liittämään sen sananvapaudesta käytävään kamppailuun nyky-Euroopassa.

Maijalan teoksen pääotsikko *Kultakauden maanalainen vastarinta* on osuva. Vaikka teos käsittelee myös kansalaisten julkisia mielenilmauksia yhtenäistämistoimia vastaan, on pääosassa nimenomaan maan-

alainen aktivismi, joka alkoi suuren adressin keruusta ja jatkui kutsuntalakko-agitaationa ja salaisten painotuotteiden levittämisenä.

Termi kultakausi puolestaan ohjaa lukijan ajatukset taiteen maailmaan. Tämä on tarkoituskin, sillä päärooliin nousevat taiteen ja kulttuurin keskeiset suomalaisvaikuttajat Juhani Ahosta Eero Erkkoon. Teos onkin paras tähän mennessä ilmestynyt kuvaus taiteen ja politiikan yhteen kietoutumisesta 1800- ja 1900-lukujen vaihteen Suomessa. Myös venäläisen virkavallan vastustukseen osallistuneet naiset nousevat teoksessa aiempaa näkyvämmiin esiin. Samalla Maijala käsittelee kiintoisasti sitä, miten sukupuolittunutta aktivistien tehtävänjako oli ja miten naisilla oli vaikeuksia tulla nähdyksi aktivistijoukossa varteenotettavina toimijoina.

Kuten monet aiemmat historioitsijat, myös Maijala nojaa vahvasti aktivistien muistelmiin ja muihin vastarintaan itse osallistuneiden jälkeenpäin kirjoittamiin tapahtumakuvauksiin. Tämä on luontevaa, kun käsitellään aktivismiin osallistuneiden yksilöiden omia vaiheita poliittisen kriisin pyönteissä.

Ongelmallisempaa sen sijaan on, että Maijala nojaa aktivistilähteisiin myös kuvatessaan yleisemmin yhteiskunnallisia oloja ja tapahtumia, problematisoimatta lainkaan lähteidensä välittämää todellisuuskuvaa. Esimerkiksi Pietarin verisunnuntain ja Suomen suurlakon tapahtumat vuonna 1905 kerrotaan pääasiassa Eino Parmasen *Taistelujen kirjan* (1936–1941) varassa, peilaimatta sen tulkintoja paljonkaan uuteen tutkimuskirjallisuuteen.

Lähdepoija selittää myös sitä, miksi Maijala toistaa itsepintaisesti väitettä venäläisistä kulkukauppiaista maanjakohuhujen levittäjinä. Vaikka tämä väite levisi sanomalehdissä kevästä 1899 alkaen ja toistui myöhemmin aktivistimuistelmissa, voidaan kysyä, missä määrin ajatus huhuja levittävästä laukkukauppiasta oli kansallismielisen sivistyneistön oma ajatusrakennelma, joka palveli tarvetta löytää ulkoinen syntipukki torpparien ja tilattomien piirissä elävälle protestihalulle. Tätä kysymystä on pohtinut jo esimerkiksi Matti Peltonen väitöskirjassaan, johon Maijala olisi hyvin voinut viitata.

Lähteidensä viettäväksi Maijala antautuu myös alleviivatessaan Bobrikovin rakentamaa ”mittavaa santarmi- ja ilmiantajaverkostoa” (s. 244, 265, 311). Mutta kuinka laajasti venäläiset santarmit oikeastaan kykenivät valvomaan poliittista liikehdintää ottaen huomioon, että heitä oli tuon ajan Suomessa enimmillään parisataa ja heidän yhteistyönsä paikallispoliisin kanssa kangerteli?

Myös kansalaisten tekemien ilmiantojen mittakaava oli pienempi kuin ilmiantojen nostattama julkinen kohu antoi ymmärtää. Tätä olisi voinut hahmottaa viranomaislähtein, joita teoksessa ei hyödynnetä. Pelkät aktivistilähteet kertovat santarmivalvonnan ja ilmiantojen vaikutuksesta huonosti, koska urkinnan laajuuden korostaminen tarjosi aktivisteille keinon alleviivata oman vastarintansa sankarillisuutta.

Valvonnan kattavuutta rajoitti osaltaan se, ettei Bobrikovin hallinto missään vaiheessa kyennyt täysin suittimaan suomalaista lehdistöä. Sensuurin kiristymisestä huolimatta lehdet pysyivät poliittisesti moniäänisinä ja kykenivät ilmaisemaan kritiikkiä hallintoa kohtaan peitellysti, kuten Majjala hyvin tuo esiin.

Teoksen henkilögalleriaa tähdittävät kultakauden kanoniset kulttuurivaikuttajat kuten Aho, Leino, Sibelius ja Järnefelt. Heidän yhteiskunnallista aktiivisuuttaan yhtenäistämiskaudella on käsitelty paljon jo aiemmassa kirjallisuudessa. Kiinnostavia uusia ääniä edustavat eräät naistoimijat, kuten Swanin kulttuuriperheen jäsenet, joiden tuntoja suurlakkoajalta valotetaan kirjenvaihdon kautta.

Työväestön tärkeä rooli aktivismissa saa teoksessa sitä vastoin niukasti huomiota. Majjala sivuuttaa esimerkiksi työväenkirjailijat, jotka vaikuttivat kirjoittelullaan yleiseen kriittisyyteen venäläishallinnon toimia kohtaan. Näkökulmarajauksessa kuuluu tältäkin osin kaikuja perustuslaillisten aktivistien omasta historiankirjoituksesta, jota sävyttää myös vuoden 1918 tirkistysaukko.

Majjalan esiin nostamat toimijat olivat aatteiltaan pääosin nuorsuomalaisia perustuslaillisuuden tai aktivismin kannattajia, jotka kannanotoissaan tuomitsivat jyrkästi myöntöväisyyksien venäläisen virkavallan hännystelyä. Majjalan kuvauksessa vastarintamiehet ja -naiset piirtyvät esiin kansakunnan pyyteettöminä puolustajina, jotka pyrkivät yhdistämään kansan yhteistä vihollista vastaan. Samalla kuitenkin hämärtyy se, miten ankarasti perustuslailliset itse kohtelivat poliittisesti erimielisiä ja siten lietsoivat yhteiskunnallista eripuraa. Kansallisen yhtenäisyyden tuli toteutua yksinomaan perustuslaillisten ehdoilla, ja sorääniä vaiennettaessa tarkoitus pyhitti keinot.

Vaikka *Kultakauden maanalainen vastarinta* rakentaakin osin aktivistis-perustuslaillista sankaritarinaa, se on tärkeä kirja piirtäessään nykylukijaa puhuttelevan yleiskuvan maanalaisen vastarinnan välineistä ja arjesta. Majjala kirjoittaa sujuvasti ja mukaansatempaavasti. Varsinkin karkotettujen aktivistien kovat kokemukset ulkomailla ja tunteikas yhteydenpito kotimaahan jääneisiin omaisiin hahmottuvat elävästi.

Pientä kritiikkiä voi esittää teoksen Helsinki-keskeisestä näkökulmasta ja pienen sivistyneistöpiirin näkemysten ajoittaisesta yleistämisestä ”suomalaisten” yleisiksi tunnoiksi. Eräitä kirjan leipäteksteissä tai loppuviitteissä mainittuja tutkimuksia puuttuu kirjallisuusluettelosta. Lisäksi uuden tutkimuskirjallisuuden käyttö on turhan säästeliästä. Viitteistä puuttuvat oudosti esimerkiksi Antti Kujalan tutkimukset, jotka olisivat avanneet venäläisen puolen näkökulmaa maanalaiseen vastarintaan. Lähes kokonaan jäävät hyödyntämättä myös Koneen Säätiön suurlakkohankkeen julkaisut, joista olisi saanut lisää selkänöjää muun muassa aikakauden taide- ja kulttuurivirtausten tai sivistyneistön kansasuhteen erittelyyn.

Vaikka teoksen pääotsikossa esiintyy nimitys ’kultakausi’, leipäteksteissä Majjala nimittää tarkastelemaansa ajanjaksoa pääsääntöisesti sortokaudeksi. Näin hän uusintaa perustuslaillis-aktivistista tulkintaa suomalaisista venäläisten sortotoimien kohteena, vaikka hän problematisoikin sorron mittakaavaa.

Sortokausi-nimityksen elvyttäminen on joka tapauksessa huomionarvoinen irtiotto sekä viimeaikaisen akateemisen tutkimuksen valtavirrasta että uusista historian oppikirjoista, joissa tapahtumien nimeämistä sorroksi vältellään, kuten Kimmo Katajala äskettäin selvitti (*HAIK* 4/2017).

Majjala on kuitenkin valinnut termsänsä ilmeisesti harmitusti alleviivataksaan sanan- ja kansalaisvapauksien puolesta käytävän kamppailun tärkeyttä. Tähän viittaa se, että loppuluvussa hän vertaa routavuosien tilannetta viimeaikaisiin tapahtumiin Unkarissa, Puolassa, Turkissa ja Venäjällä. Majjalan termivalinta kertookin kenties jotain myös siitä, miten suomalaisten Venäjä-suhde on viime aikoina saanut taas uusia sävyjä. Muuttuva suhde nyky-Venäjäan puolestaan luo painetta myös historia-kuvien muokkaamiseen ja tekee kertomuksen Venäjän vallan loppuajasta sorrosta kärsivien suomalaisten vapauskamppailuna entistä vetoavammaksi.

Sami Suodenjoki, FT
Tampereen yliopisto